

Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: I. Demografik Özelliklere Göre Tutum Analizi ^[1]

Türel ÖZKUL *  Taner SARIBAŞ ** Ender UZABACI *** Erhan YÜKSEL ****

[1] Bu çalışma TÜBİTAK tarafından (Proje No: SOBAG- 108 K 192) desteklenmiştir

* Uludağ Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, TR-16059 Görükle Kampüsü, Bursa - TÜRKİYE

** Ümitköy Pet Hospital, TR-06810 Çayyolu, Ankara - TÜRKİYE

*** Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, TR-16059 Görükle Kampüsü, Bursa - TÜRKİYE

**** Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, TR- 38039 Melikgazi, Kayseri - TÜRKİYE

Makale Kodu (Article Code): KVFD-2012-7427

Özet

Bu çalışma, Türk toplumunun hayvan hakları konusunda bilinç düzeyi ve algısına yönelik saptamalar yapmak amacıyla gerçekleştirildi. Bu amaçla hazırlanan anket, Türkiye'nin coğrafi bölgelerini temsil eden yedi ilde değişik meslek, yaş ve cinsiyet gruplarından 2016 kişiye yüz yüze görüşme tekniği ile uygulandı. Anket verilerinin SPSS istatistik programı ile analizi sonucunda: büyükşehirlerde yaşayanların ($P<0.001$), kırk yaşın üstünde olanların ($P=0.002$), aylık gelirleri 1.000 TL'nin üzerinde olanların ($P=0.015$), bayanların ($P<0.001$) ve öğretmenlerin ($P<0.001$), diğer demografik gruplara kıyasla, hayvan hakları konusunda daha pozitif tutum sergiledikleri; hayvan hakları konusundaki tutum ile eğitim düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlemlendi ($P=0.005$).

Anahtar sözcükler: Türk toplumu, Hayvan hakları, Tutum, Demografik özellikler

A Survey to Identify the Turkish People's Approach on Animal Rights Concept: I. Attitude Analysis by Demographic Traits

Summary

The present study was undertaken to determine the Turkish people's cognitive level and perception on the concept of animal rights. For this aim, a sample of totally 2016 individuals was created from different groups of profession, age and gender. A questionnaire was developed for collecting data and was applied to participants in seven provinces representing geographical regions of Turkey. The survey was applied by interviewing with 2016 participants individually. The data obtained from questionnaire were analysed statistically and the results are given below: Those living in metropolitan ($P<0.001$), and over the age of forty ($P=0.002$), with incomes over 1.000 Turkish Liras per month ($P= 0.015$), women ($P<0.001$) and teachers ($P<0.001$) are showed more positive attitude towards animal rights than the other demographic groups. Positive attitude towards animals is also increased with the increase in educational level ($P=0.005$).

Keywords: Turkish people, Animal rights, Attitude, Demographic traits

GİRİŞ

Hayvan-bitki ve insan arasındaki simbiyotik ilişki çerçevesinde, canlılara-hayvanlara haklar tanınması ve onların korunmasına yönelik hareketlerin kökleri Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Hayvan haklarının pozitif hukuka yansıtılma çabalarının en önemli göstergesi, hayvanları koruma yasaları

olmuştur. Osmanlı Devletinde ve Batı Ülkelerinde hayvanları korumaya yönelik gerçekleştirilen bir takım öncü yasal düzenlemeler yanında ilk müstakil Hayvanları Koruma Yasası 1822 yılında İngiltere'de çıkartılmıştır. Hayvanları koruma hareketinin sosyal bir hareket olarak karşımıza çıkması ise



İletişim (Correspondence)



+90 224 2941371



turelozkul@uludag.edu.tr

yine İngiltere’de, 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. İlk hayvan hakları hareketi “antiviviseksiyonist” hareket olarak İngiltere’de olgunlaşmış ve 1960’larda geniş kitlelerin desteğini almaya başlamıştır. Richard Ryder, 1970’li yıllarda “türcülük” terimini bulmuş, 1972 yılından itibaren hayvan özgürleşmesi hareketi faaliyete geçmiştir. 1980’lerin ilk yıllarında PETA “People for the Ethical Treatment of Animals (Hayvanlara Etik Muamele İçin Mücadele Edenler)”, FARM “Farm Animal Reform Movement” (Çiftlik Hayvanları Reform Hareketi) gibi hayvanları korumaya yönelik önemli organizasyonlar ortaya çıkmaya başlamış ve günümüze gelene kadar tüm dünyada bu tür organizasyonların sayıları ve etkinlikleri giderek artmıştır¹⁻⁴. UNESCO Evinde, 15 Ekim 1978 tarihinde “Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi” resmen ilan edilerek; haklarını savunamayan hayvanlara bir takım haklar tanınmıştır. İdeal olmamakla ve yeterince globalize olmamakla birlikte, olumlanabilecek yönleri de bulunan bu haklar; gelişmiş ülkelerde yasal statüye kavuşturulmuş ve hayvan haklarına yönelik kanunlar çıkartılmıştır^{5,6}.

Osmanlıda, hayvanları koruma hareketine ilişkin düzenlemeleri; İkinci Beyazıt döneminde hazırlanan Bursa, İstanbul ve Edirne İhtisab Kanunlarında ve daha sonraki dönemlerde hazırlanan fermannameler ile Belediye Kanunlarında görmek mümkünse de sahipsiz sokak hayvanlarını korumaya yönelik geniş kapsamlı ilk koruma yasası ancak Cumhuriyet Döneminin yakın zamanlarında, 2004 yılında çıkartılabilmektedir⁷. Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında, hayvan hakları ve hayvan refahına yönelik yasal altyapı oluşturmaya başlanarak uygulamaya dönük gelişmeler kaydedilmiş; çiftlik ve deney hayvanlarını ilgilendiren yönetmelikler çıkartılmış, sivil toplumu bilinçlendirmek amacıyla dernekler kurulmuştur⁸. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, çıkartılan yasaların esas uygulayıcıları olması beklenen toplumun, konuya bakışına ve bilinçlilik düzeyine yönelik kapsamlı bir çalışma saptanamamış, bazı anket çalışmalarında⁹⁻¹¹ konuyla dolaylı olarak bağlantılı kısımlar belirlenebilmiştir. Bu durum, hayvan hakları konusunda Türk toplumuna yönelik ve özellikle uygulamaya dönük bir çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile küresel güncel olan bu konuda Türk toplumunun tutum ve yaklaşımları ortaya konularak uluslararası verilerle karşılaştırma yapmak amaçlanmaktadır.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın evrenini, son (2007) nüfus sayımı verilerine¹² göre, 20 yaş üstü 45.786.832 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oluşturdu. Örneklem büyüklüğü, %95 güven düzeyini¹³ sağlaması hedeflenen 2016 katılımcıdan oluşturuldu. Araştırmada veri toplama gereği olarak kullanılan anket formu, Wuensch ve ark.¹⁴, Halis Yerlikaya ve ark.¹¹ ile Sharp ve ark.¹⁵ tarafından yürütülen çalışmalardan yararlanarak geliştirildi. Anket, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacı ile toplam 6 adet kapalı uçlu soru ve katılımcıların hayvan hakları kavramına yönelik düşüncelerini belirlemeye yönelik 7’li Likert ölçeğiyle hazırlanmış 59 yargı içeren bir tutum ölçeğinden oluştu. Anketin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı

ile hesaplandı ve 0.928 değerine ulaşıldı.

Anketlerin uygulanacağı iller, Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesini temsil edecek şekilde ve temsil yetenekleri dikkate alınarak; Bursa (Marmara Bölgesi, 14.211.086 kişi), Samsun (Karadeniz Bölgesi, 4.945.865 kişi), Antalya (Akdeniz Bölgesi, 5.692.760 kişi), İzmir (Ege Bölgesi, 6.552.066 kişi), Elazığ (Doğu Anadolu Bölgesi, 3.318.621 kişi), Urfa (Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 3.278.965 kişi) ve Ankara (İç Anadolu Bölgesi, 7.787.469 kişi) olarak belirlendi¹². Örneklem grubu, coğrafi bölgelerin 20 yaş üstü nüfus büyüklüğünün evren içerisindeki oranı dikkate alınarak orantılı-tabakalı örnekleme tekniği ile belirlendi. Bu orana göre değişik meslek, yaş ve cinsiyet gruplarından olmak üzere, Ankara’dan 340, Bursa’dan 625, Samsun’dan 220, Antalya’dan 253, İzmir’den 288, Elazığ’dan 147 ve Urfa’dan 143 katılımcı örnekleme alındı ve örneklemin oluşturulmasında tesadüfi örnekleme yöntemi uygulandı.

Yüz yüze görüşme yöntemiyle yürütülen çalışma sonucunda toplam 2016 kişiyle anket yapılarak, elde edilen veriler SPSS 13.0 for Windows (Chicago, IL) istatistik paket programı ile analiz edildi. Bağımsız değişkenleri belirlemeye yönelik sorular ile katılımcıların hayvan haklarına ilişkin tutumlarına yönelik sorularda sıklık (frekans) değerleri bulundu. Anketin uygulama tekniğinden ya da bazı katılımcıların bazı soruları yanıtlama isteksizliğinden kaynaklanan kayıp verilerin dağılım oranları üzerindeki olası yanıltıcı etkisini ortadan kaldırmak için frekanslar ve yüzdeler yerine, geçerli frekanslar ve geçerli yüzdeler kullanıldı. Sözü edilen frekans ve yüzde değerleri metin içerisinde tablolar halinde sunuldu.

Hayvan haklarına yönelik sergilenen tutum düzeyleri için elde edilen puanların karşılaştırılmalarında, ikiden fazla alt gruplu değişkenler için Kruskal Wallis Testi uygulandı. İki alt grubu bulunan değişkenlerle ilgili karşılaştırmalar için ise Mann Whitney U Testi yapıldı. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $P < 0.05$ olarak kabul edildi.

Anket uygulamaları, 2009 Eylül - 2010 Mart tarihleri arasında gerçekleştirildi.

BULGULAR

Yaş dağılımı açısından en büyük grubu 20-30 yaş (%47.5) aralığındaki katılımcılar, en küçük grubu ise 60 ve üstü yaş (%2.3) aralığındaki katılımcılar oluşturdu. Yaş gruplarına göre tutum ölçeğinden elde edilen puanların ortalamaları karşılaştırıldığında 41-50, 51-60 ve 61 ve üstü yaş grubundaki bireylerin diğer gruplara göre daha pozitif bir tutum ($P=0.002$) sergiledikleri belirlendi (Tablo 1).

Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında %58.8’inin erkeklerden oluştuğu görüldü. Cinsiyet değişkenine göre tutum değerlendirilmesinde bayanların erkeklere oranla daha pozitif tutum sergiledikleri ($P < 0.001$) gözlemlendi (Tablo 1).

Katılımcılar eğitim düzeyi açısından sınıflandırıldığında en büyük grubu üniversite mezunlarının (%50.7) oluştur-

Tablo 1. Katılımcıların bazı demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, en uzun süre yaşanılan yerin niteliği, meslek ve gelir düzeyi) göre dağılımı ve tutum değerlendirmesi**Table 1.** Distribution of participants according to some demographic traits (age, gender, education level, feature of living place for longest time, occupation, income level) and assessment of attitudes

Demografik Özellikler	Parametre	n	%	X±Sx	Medyan	P	Minimum Değer	Maksimum Değer
Yaş	20-30	912	47.5	4.18±0.77	4.18	0.002	0.08	6.46
	31-40	530	27.6	4.15±0.80	4.14		0.00	6.69
	41-50	304	15.8	4.33±0.82	4.35		1.37	6.90
	51-60	132	6.9	4.36±0.72	4.32		2.53	5.95
	61 ve üstü	44	2.3	4.34±0.68	4.35		2.15	6.90
Cinsiyet	Bayan	827	41.2	4.41±0.74	4.40	<0.001	1.59	6.90
	Erkek	1180	58.8	4.10±0.78	4.10		0.00	6.46
Eğitim düzeyi	Okuryazar değil	3	0.2	3.75±0.53	3.54	0.005	3.36	4.36
	Okuryazar	7	0.4	4.02±0.52	4.18		3.19	4.59
	İlkokul	141	7.1	4.07±0.63	4.10		2.37	5.76
	Ortaokul	164	8.3	4.00±0.93	4.20		0.08	6.66
	Lise	497	25.1	4.16±0.85	4.22		0.00	6.69
	Üniversite	1006	50.7	4.26±0.72	4.34		1.83	6.90
	Lisansüstü	166	8.4	4.37±0.82	4.22		1.10	6.46
En uzun süre yaşanılan yerin niteliği	Köy	135	6.8	3.97±0.71	3.96	<0.001	1.10	5.76
	Kasaba	280	14.0	4.16±0.70	4.11		2.34	6.46
	Küçük Bir İl	254	12.7	3.96±0.71	4.02		1.37	5.69
	Büyükşehir	1326	66.4	4.29±0.81	4.32		0.00	6.90
	Diğer*	2	0.1	3.69±0.83	3.69		3.10	4.29
Meslek	Sağlık personeli	202	10.2	4.30±0.81	4.35	<0.001	1.10	6.36
	Mühendis	154	7.8	4.09±0.72	4.04		2.14	6.24
	Öğretmen	189	9.6	4.38±0.73	4.33		2.15	6.41
	İşçi	270	13.7	4.00±0.97	4.13		0.00	6.41
	Çiftçi	114	5.8	4.08±0.57	4.01		2.81	5.76
	Hukukçu	80	4.1	4.23±0.76	4.20		2.39	6.90
	Memur	199	10.1	4.28±0.71	4.27		2.19	6.58
	Serbest Meslek	374	18.9	4.14±0.79	4.18		1.51	6.69
	Öğrenci	253	12.8	4.23±0.73	4.15		1.80	6.41
	Diğer**	140	7.1	4.47±0.60	4.49		2.80	6.66
Gelir Düzeyi	500 ve altı	27	1.5	4.00±0.46	3.93	0.015	2.95	5.08
	501-1000	321	17.4	4.08±0.82	4.16		0.00	6.66
	1001-2000	676	36.7	4.25±0.73	4.25		1.51	6.41
	2001-3000	414	22.5	4.21±0.77	4.18		1.80	6.69
	3001-4000	170	9.2	4.21±0.77	4.22		1.92	6.37
	4001 ve üstü	236	12.8	4.27±0.97	4.30		1.10	6.90

n: Frekans; X±Sx: Ortalama ± Standart hata; * Ada; ** Arkeolog, Bankacı (15), Bilgi İşlemci, Bilişim Teknolojileri Uzmanı, Ekonometri, Ekonomist (2), Ev Hanımı (53), Futbolcu, Finansman Uzmanı (2), Haberleşme, Hostes, İktisatçı (3), İşletmeci (6), Kimyacı, Mimar (2), Muhasebeci (7), Müzisyen (3), Özel Güvenlik (2), Psikolog, Radyo-Tv, Satış Yöneticisi, Sekreter (5), Sosyolog, Sporcu, Tasarımcı (2), Tiyatro Yönetmeni (2), Turizm (22), Uluslararası İlişkiler Uzmanı (2)

duğu tespit edildi. Eğitim düzeyine göre yapılan tutum değerlendirmesinde pozitif tutum sergileyenlerden ilk üç sırayı lisansüstü, üniversite ve lise eğitimi alanlar (P=0.005) oluştururken, bu grupları sırasıyla; ilkokul mezunları, okuryazarlar, ortaokul mezunları ve okuryazar olmayanlar izledi (Tablo 1).

En uzun süre yaşanılan yerin niteliği parametresine göre katılımcıların %66.4'ünün "büyükşehir"de yaşadığı, pozitif tutum sergileyenlerin ise sırasıyla; büyükşehir, kasaba, köy ve küçük bir ilde yaşayanlar şeklinde olduğu belirlendi (P<0.001) (Tablo 1).

Serbest meslek mensupları (%18.9), işçiler (%13.7) ile sağlık personelinin (%10.2) en yüksek katılımı gösterdiği çalışmada, katılımcıların mesleklerine göre yapılan tutum değerlendirilmesinde "diğer" şikkını işaretleyenlerin, öğretmenlerin ve sağlık personelinin tutum yönünden en yüksek düzeyde pozitif tutum sergiledikleri; çiftçi, mühendis ve işçilerin ise negatif tutum sergiledikleri gözlemlendi ($P < 0.001$). "Diğer" şikkını işaretleyenler arasında sayıca en yüksek grubu ev hanımları oluşturdu (Tablo 1).

Katılımcıların gelir düzeyleri ile sergiledikleri tutum ilişkisi değerlendirildiğinde, yüksek gelir grubuna sahip olanların hayvan haklarına yönelik daha pozitif tutum sergiledikleri belirlendi ($P = 0.015$) (Tablo 1).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmanın örneklem dağılımına bakıldığında, katılımcıların %75'lik kısmının 20-40 yaşlar arasındaki gruplara dâhil olduğu; yüzde 84'ünün lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olduğu; yüzde 78'inin ise kentlerde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu dağılım çalışmanın örnekleminin kent merkezlerinden alındığını ve anketin daha çok üniversite yerleşkelerine yakın yerlerde uygulandığını düşündürülebilir. Bu durum, çalışma sonuçlarından eğitim ve il parametreleri ile ilgili değerlendirmeleri etkileme olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma verileri, yaş değişkeni açısından incelendiğinde, kırk yaşın üstündekilerin altındakilere göre daha pozitif tutum sergilediği görülmektedir (Tablo 1). Yurt dışında konuyla ilişkili yapılan çalışmalarda ¹⁶⁻²¹ gençlerin hayvan haklarına karşı daha duyarlı olduğu ortaya konulmuş ancak bu çalışmanın verileri ile uyum yakalanamamıştır. Bu farklılığın, ileri yaşta olanların daha genç olanlardan daha yüksek bir gelire sahip olduğu ön kabulüyle ve gelir düzeyi artışı ile katılımcıların hayvan haklarına yönelik sergiledikleri pozitif tutum arasındaki doğru orantıyla açıklanabileceği düşünülebilir.

Bayan katılımcıların erkek katılımcılara oranla hayvan hakları konusunda daha pozitif tutum sergilemesi (Tablo 1), bu konu çerçevesinde yürütülen benzer çalışmaların sonuçlarıyla ²²⁻²⁶ uyum göstermektedir.

Lisansüstü, üniversite ve lise eğitimi alanların; ilkokul mezunlarına, okur yazarlara, ortaokul mezunlarına ve okur yazar olmayanlara göre daha pozitif tutum sergilemesi (Tablo 1), İtalya'da tüketicilerin hayvan refahı ve gıda seçimlerine yönelik yürütülen çalışmanın ²⁷ sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmada, resmi eğitim düzeyi arttıkça, hayvanların yaşam koşullarına, çektikleri acıya ve psikolojik gereksinimlerine yönelik ilginin de arttığı belirtilmiştir. Konuya yer verilen diğer bir çalışmada ¹⁶ da, üniversite mezunlarının, hayvan haklarını destekleyenler arasında toplumun geneline göre daha fazla yer aldığı, eğitim düzeyi arttıkça hayvan haklarına yönelik farkındalık seviyesinin ve desteğin arttığı vurgulanmaktadır. Eğitim düzeyinin artışıyla hayvanlara yönelik duyarlılığın arttığının ortaya konulduğu bu ve

benzeri çalışmaların yanı sıra anket sorularının eğitim düzeyi düşük kişiler tarafından tam olarak anlaşılammış olması olasılığı da değerlendirilmelidir.

Büyükşehirde yaşayanların, kasaba ve köyde yaşayanlara göre hayvan hakları konusunda daha pozitif bir tutum sergilemesi (Tablo 1), hayvan hakları kavramının şehir kökenli yaygınlaştığını, şehirlerde yaşayanların kırsal alanlarda yaşayanlara göre konuya daha duyarlı yaklaştığını, bu duyarlılığın şehirlerde yaşayanların kırsal bölgelerde yaşayanlara göre içinde hayvanları da barındıran doğal çevreden yeterince faydalanamamasından kaynaklandığını ortaya koyan ^{16,28} çalışmalara ait bulguları desteklemektedir. Ayrıca, bu durum eğitim parametresine ilişkin sonuçlarla beraber ele alınarak ve büyükşehirlerdeki eğitimli nüfusun fazlalığı göz önünde tutularak da açıklanabilir. Rollin ²⁹, İkinci Dünya Savaşının ardından yaşanan sanayileşmeye ve kırsal alanlardan şehirlere doğru yaşanan göçe bağlı olarak büyük geniş ailelerin yerini çekirdek ailelere bıraktığını, bu ve benzeri nedenlerle sosyal olarak yalnızlaşan bireylerin arkadaş hayvanlara olan ilgisinin arttığını ifade etmektedir. Bu ifadeler de büyükşehirde yaşayanların daha pozitif tutum sergilemesini açıklar nitelik taşımaktadır.

Meslek gruplarına göre yapılan değerlendirmede "diğer" şikkını işaretleyenler, öğretmenler ve sağlık personeli tutum yönünden en pozitif tutum sergileyen grubu oluştururken; çiftçi, mühendis ve işçiler negatif tutum sergileyen grubu oluşturmaktadır (Tablo 1). Yurt dışında demografik değerlerin hayvanlara yönelik tutumlara etkisini belirlemek amacıyla yürütülen bir çalışmada ²⁶; sağlık sektöründe çalışanlar ile eğitim sektöründe çalışanların pozitif tutum sergileyenler arasında ilk üç sırayı oluşturan gruplar arasında yer alması bu araştırmanın sonuçları ile uyum göstermektedir. Gelir düzeyi bakımından daha pozitif tutum göstermesi beklenen mühendislerin tutumu anlaşılammamaktadır.

Katılımcıların gelir düzeyleri ile sergiledikleri tutum ilişkisi değerlendirildiğinde, yüksek gelir grubuna sahip olanların hayvan haklarına yönelik daha pozitif tutum sergiledikleri belirlendi (Tablo 1). Gelir düzeyi ile hayvan haklarını destekleme eğilimi arasında pozitif bir bağ olduğunu ifade eden çalışmalarda ^{16,30}, bu durumun temel yaşam gereksinimlerini karşılayan insanların hayatlarındaki estetik unsurlara yönelik daha istekli ve olumlu tutum sergilemelerinden kaynaklandığının altı çizilmektedir. Bu bulguların yanı sıra gelir düzeyi en yüksek kategoride olanların daha olumsuz, en düşük kategoride olanların daha olumlu bir yaklaşım sergilediği bir çalışma ²⁶ da bulunmaktadır.

Sonuç olarak, araştırma verileriyle; eğitim düzeyi arttıkça hayvanlara ve haklarına yönelik gösterilen pozitif tutumun arttığı, meslek gruplarından öğretmenlerin ve diğer meslekler grubunda yer alanların en yüksek pozitif tutumu sergilediği ortaya konulmuştur. Diğer meslek grupları içerisinde ev hanımlarının sayıca en büyük grubu oluşturduğu noktadan hareketle, ev hanımları tarafından okul öncesi ve öğretmenler tarafından okul döneminde hayvan hakları

konusunun bilinçli bir şekilde işlenmesi ile Türkiye’de hayvan hakları kavramının doğru temeller üzerine yapılandırılacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. **Anonim:** Animal Rights Movement. **In**, Bekoff M, Meaney CA (Eds): Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare. 2nd ed., pp. 50-53, Greenwood Press, 1998.
2. **Ertan B:** Canlı Hakları: Çevrebilim Açısından. *Doktora Tezi*, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst., 1998.
3. **Singer P:** Hayvan Özgürleşmesi. (Çev.: Hayrullah Doğan). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.
4. **Sungurbey İ:** Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
5. **Başagaç RT, Öztürk R, Koluman A:** Hayvan-İnsan Sözleşmesi Üzerine. *II. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi*, s. 97-104, Kapadokya, 18-20 Ekim 2001.
6. **Regenstein L:** Animal Rights, Endangered Species and Human Survival. **In**, Singer P (Eds): In Defens of Animals. pp. 118-132, Harper&Row, Publisher, New York, 1985.
7. **Menteş Gürler A, Osmanağaoğlu Ş:** Türkiye’de hayvanları koruma kanununun tarihsel gelişimi. *Kafkas Univ Vet Fak Derg*, 15 (3): 325-330, 2009.
8. **Özkul T:** AB’ye Uyum Sürecinde Türk Veteriner Hekimliğine Bir Bakış. *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s. 283-304, Elazığ, 30 Mart-1 Nisan 2006.
9. **Anonim:** Veteriner Sağlık Sektörü Algılama, İhtiyaç ve Beklentiler Araştırması. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Veteriner Hekimlik ve Hayvan Sağlığı Ürünleri, Ankara, 2005.
10. **Ozen A, Ozturk R, Yasar A, Armutak A, Basagac RT, Ozgur A, Seker I, Yerlikaya H:** An attitude of veterinary practitioners towards animal rights in Turkey. *Veterinárni Medicina*, 49 (8): 298-304, 2004.
11. **Yerlikaya H, Ozen A, Yasar A, Armutak A, Ozturk R, Bayrak S, Gezman A, Şeker I:** A survey of attitudes of Turkish veterinary students and educators about animal use in research. *Veterinárni Medicina*, 49 (11): 413-420, 2004.
12. **Anonim:** Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007 Yerleşim Yeri Nüfusları. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, *Erişim tarihi:* 14.03.2008.
13. **Lake C, Harper PC:** Kamuoyu Araştırmaları. (Çev.: Nurettin Güz) Altın Küre Yayınları, Ankara, 2002.
14. **Wuensch KL, Jenkins KW, Poteat GM:** Misanthropy, idealism and attitudes towards animals. *Anthrozoös*, 15, 139-149, 2002.
15. **Sharp HW, Wuensch KL, Eppler MA, Harju BL:** Narcissism, empathy and attitudes towards animals. Presented at the Spring Conference of the North Carolina Psychological Association and North Carolina Psychological Foundation, April, 2006.
16. **Allen MD:** Teasing out the linkage between public opinion on environmentalism and animal rights. *Annual Meeting of the Midwest Political Science Association*, Chicago, IL, 7-10 April, 2005.
17. **Anonim:** On the Sacrifices of the Natural Order For Human Life. <http://www.trinity.edu/mkearl/critter.html>, *Accessed:* 25.07.2010.
18. **Fielding WJ, Samuels D, Mather J:** Attitudes and actions of West Indian dog owners towards neutering their animals: A gender issue? *Anthrozoös*, 15 (3): 206-226, 2002.
19. **Jamison WV, William ML:** Rights of animals, perceptions of science, and political activism: Profile of American animal rights activists. *Science, Technology, and Human Values*, 17, 438-458, 1992.
20. **Jerolmack C:** Tracing the profile of animal rights supporters: A Preliminary investigation. *Society and Animals*, 11 (3): 245-263, 2003.
21. **Lowe BM, Caryn FG:** Animal rights as a post-citizenship movement. *Society and Animals*, 10 (2): 203-215, 2002.
22. **Eldridge JJ, Gluck JP:** Gender differences in attitudes toward animal research. *Ethics Behav*, 6, 239-256, 1996.
23. **Herzog JR, Harold A, Betchart NS, Pittman RB:** Gender, sex role orientation, and attitudes toward animals. *Anthrozoös*, 4, 184-191, 1991.
24. **Pifer L, Shimizu K, Pifer R:** Public attitudes toward animal research: Some international comparisons. *Society and Animals*, 4 (1): 37-52, 1994.
25. **Pifer L:** Exploring the gender gap in young adults’ attitudes about animal research. *Society and Animals*, 2 (2): 95-113, 1996.
26. **Signal TD, Taylor N:** Attitudes to animals: Demographics within a community sample. *Society and Animals*, 14 (2): 147-157, 2006.
27. **Mara M:** Consumer Concerns about animal welfare and the impact on food choice Italian report on laddering interview, Published by University of Pisa, 2000.
28. **Garner R:** Political Animals. New York: St. Martin’s Press, 1998.
29. **Rollin BE:** An Introduction to Veterinary Medical Ethics: Theory and Cases. 2nd ed., Blackwell Publishing, 2006.
30. **Van Leire KD, Riley ED:** The social bases of environmental concern: A review of hypotheses, explanations and empirical evidence. *Public Opinion Quarterly*, 44, 181-197, 1980.